

AGATA I KRZYSZTOF ŻABIERKOWIE

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

JÓZEF LEWIŃSKI (1906-1944) – BOHATERSKI ŻOŁNIERZ, UCZESTNIK BITWY O MONTE CASSINO

Przechodniu powiedz Polsce, żeśmy polegli wierni w jej służbie – zdanie to wyryto na miejscu wiecznego spoczynku polskich żołnierzy walczących pod Monte Cassino. Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie heroizmu jednego z wielu żołnierzy, których znamy tylko z podstawowych danych, który swoją krwią zapisał wspaniałą kartę naszej historii, rozślawiając oręż Polski na cały świat. Tym żołnierzem był Józef Lewiński, pochodzący z Sompolna, miasta położonego dziś w północnej części powiatu konińskiego.

Przyszedł on na świat 11 marca 1906 r. w Sompolnie, jako syn Ignacego i Franciszki, z domu Bartosik. W roku 1920 skończył cztery klasy szkoły powszechnej w Sompolnie¹. Szkoła ta powstała z inicjatywy koła Polskiej Macierzy Szkolnej i proboszcza ks. Gustawa Łaskiego. Mieściła się ona w budynku państwa Samocińskich przy ulicy Poznańskiej. Była to szkoła prywatna, której pierwszą dyrektorką została Zofia Wilczyńska². Później Lewiński zdobył zawód betoniarza. W okresie międzywojennym pracował w zakładzie naprawy urządzeń rolniczych w Sompolnie³. Swoją służbę wojskową rozpoczął od odzyskania zasadniczej służby wojskowej w 63 pułku piechoty, zwanym toruńskim. Przysięgę złożył natomiast w lipcu 1933 r. Do rezerwy przeniesiony został w 1934 r. w stopniu kaprala⁴. Wrócił później do Sompolna, gdzie 20 listopada 1938 r. w kościele p.w. św. Marii Magdaleny wstąpił w związek małżeński z Cecylią Łuczak⁵. Rodzinne szczęście nie trwało jednak długo. Sytuacja w Europie zmierzała w kierunku wojennego rozstrzygnięcia spornych kwestii.

Gdy Hitler rozpoczął od wiosny 1939 r. przygotowania do zbrojnego starcia z Polską, wiadomym stało się dla jej mieszkańców, że wojna jest nieuchronna. 25 sierpnia 1939 r. Wielka Brytania podpisała z Polską układ sojuszniczy. Odsunęło to wybuch wojny o kilka dni, jednak nie zahamowało toczących się wypadków⁶. W momencie narastania zagrożenia agresją hitlerowską, Lewiński został zmobilizowany do wojska i od 27 sierpnia 1939 r. rozpoczął służbę w 4 Pułku Piechoty Legionów, w Kielcach.

¹ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Karta imienna Józefa Lewińskiego, (dalej: IPMSL).

² J. Dębiński, *Życie społeczno-polityczne mieszkańców Sompolna w ciągu wieków*, [w:] *Parafia św. Marii Magdaleny w Sompolnie na tle historycznym*, red. W. Krzywański, K. Rulka, Włocławek 2011, s. 37-77.

³ Informacja od p. Waldemara Lewińskiego, syna Józefa Lewińskiego.

⁴ IPMSL, Zeszyt ewidencyjny J. Lewińskiego.

⁵ Archiwum Akt Nowych, Depozyt po Józefie Lewińskim, Metryka ślubu z księgi parafialnej w Sompolnie 1938, nr 32.

⁶ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski*, Warszawa 1989, s. 489.

Kapral Józef Lewiński

Źródło: Prywatne Archiwum Waldemara Lewińskiego

4 P.P. Legionów walki obronne w 1939 r. stoczył w szeregach 2 Dywizji Piechoty Legionów, wchodzącej w skład Armii „Łódź”. Zadania dla Armii „Łódź”, dowodzonej przez gen. dyw. Juliusza Rómmla były następujące: osłaniać kierunki Piotrków i Łódź, przy bezwzględnym utrzymaniu tych rejonów, a w momencie sprzyjającym wykonać uderzenie z rejonu Sieradza na nieprzyjaciela, działającego na kierunku Kalisz-Koło. Trzecim zadaniem stojącym przed Armią było utrzymanie łączności z Armią „Kraków”⁷.

1 września Dywizja została wylądowana w rejonie miejscowości Łask. 4 P.P., w którym był Józef Lewiński, włączył się do walk 4 września, broniąc głównej pozycji obronnej pod Strońskiem nad Wartą i Zapolicami⁸. Pułk następnie przebiegał się w stronę Warszawy na rozkaz nowego dowódcy Armii „Łódź” gen. Wiktora Thomméeego. 11 września 4 P.P. Legionów stoczył pod Błoniem zwycięski bój z ubezpieczeniem zmotoryzowanego pułku „Leibstandarte Adolf Hitler”. Dzień później pułk opanował Święcice, jednak pod Ołtarzewem i Ożarowem został wstrzymany przez XI i XVI Korpus Pancerny. Choć pułk nie dotarł do Warszawy,

⁷ W. Iwanowski, *Wysilek zbrojny narodu polskiego w czasie II wojny światowej. Kampania wrześniowa 1939*, Warszawa 1961, s. 111.

⁸ C. Grzelak, H. Stańczyk, *Kampania Polska 1939 roku*, Warszawa 2005, s. 175.

wzmocnił obronę Modlina⁹. Dalsze losy Lewińskiego, prześledzić można, między innymi dzięki, zachowanemu osobistemu notatnikowi, który obecnie znajduje się w prywatnych zbiorach syna – Waldemara Lewińskiego.

Według opracowań dotyczących szlaku bojowego 4 pułku piechoty, przedarł się on do Modlina i tam miał skapitulować. Zdziwiał więc, i trudnym do wyjaśnienia jest zapis poczyniony przez samego Lewińskiego, który w swoim pamiętniku opisał, że szlak bojowy odbył przez Sandomierz, Biłgoraj, Zamość i dotarł do Włodzimierza Wołyńskiego, gdzie dostał się do niewoli¹⁰. Trudno tu wyrokować jaka była tego przyczyna, czy nie udało mi się przebić do Modlina i skierował się na południe a następnie na wschód. Włodzimierz Wołyński został opanowany przez sowieckie oddziały 36 Brygady Pancerniej. Ostatnie walki o miasto we wrześniu, w jakich udział mógł brać Józef Lewiński, rozpoczęły się wieczorem 19 września około godziny 21.30¹¹.

Od 20 września 1939 r. rozpoczął się dla Lewińskiego okres sowieckiej niewoli. Okropność wojny i przegrana walka wywoływać musiały u młodego żołnierza traumę, tak samo jak wśród większości współtowarzyszy broni. Choć nie zachowały się bezpośrednie wspomnienia opisujące emocje, jakie wówczas mu towarzyszyły, możemy je przybliżyć korzystając z zachowanych wspomnień innych żołnierzy. Uczestnik walk z września, a następnie żołnierz II Korpusu Polskiego i późniejszy kapitan Wacław Pruchnicki, moment ten wspominał następująco:

Otoczyli nas i rozbroili. Oddzielili żołnierzy od oficerów, zapędzili na stację, załadowali do krytych pociągów, pozamykali i wywieźli do Szepietówki, oddalanej od polskiej granicy o 80 kilometrów¹².

Do obozu w Szepietówce, gdzie Józef Lewiński trafił 28 września 1939 r., przybył przez Łuck i Równe. Realia życia w tym obozie, przedstawione przez Rafała Zielińskiego, pozwalają przybliżyć obraz, jaki stanął przed oczami sompoleńskiego bohatera:

W 1939 roku w Szepietówce był obóz jeniecki żołnierzy polskich i trochę cywili z dziećmi – łącznie około 12.000 osób. Obóz mieścił się w koszarach sowieckich, zaraz koło parku „pionierów”. Był to duży park z taką w środku jakby drewnianą altaną, przypuszczalnie z przeznaczeniem na organizowanie koncertów. W obozie byłem wraz z trzema kolegami – kadetami z Korpusu Kadetów nr 1 we Lwowie. Dokładnie pamiętam miasteczko i same koszary. Przy okazji, nigdy nie mogliśmy zrozumieć dlaczego przywieźli tam około 200 osób cywilnych, kobiety, dzieci i mężczyźni, ale wszystko cywile. Umieścili ich w osobnym budynku. Sama Szepietówka jak ją pamiętam to była jedna ulica zabudowana blokami mieszkalnymi. Jeden wielki sklep spożywczy, w którym właściwie nic nie było do kupienia. Nawet chleba nie było. Obóz znajdował się w koszarach i jak tam nas ulokowano to można powiedzieć, że jeszcze były ciepłe miejsca po sowieckich żołnierzach. Nie było łóżek tylko pod ścianami rozestana była stara potargana słoma. Tak mieszkali sowieccy żołnierze.

⁹ <http://wceo.com.pl/badania/2013-12-18-13-51-08/127-metryki-pulkow-piechoty-wp-ii-rp/214-4-pulk-piechoty-legionow.html> [aktualizacja 15.01.2018 r.]

¹⁰ J. Lewiński, *Mały pamiętnik*, zbiory prywatne W. Lewińskiego.

¹¹ C. Grzelak, H. Stańczyk, *Kampania Polska...*, s. 339.

¹² <http://naszdzienik.pl/mysl/77462,jezdziel-em-z-rozkazami.html?d=1> [dostęp: 15.01.2018].

Umywalni też nie było tylko pompy na zewnątrz z korytami do mycia. Stojaki na karabiny z nieheblowanych desek były jak pozbijanych. Jedna kuchnia, która wydawała raz na dobę po chochli zupy dla 12000 jeńców¹³.

Trzeba mieć na uwadze, że było to tak zwany obóz tranzytowy. Przebywający tam, wykorzystywani byli do różnego rodzaju prac. Między innymi przy budowie dróg¹⁴.

Pobyt w obozie w Szepietówce skończył się dla Lewińskiego 4 października 1939 r., skąd jak zapisał udał się do Ostroga, gdzie znalazł się już na drugi dzień (ok. 48 km odległości). Następnie z Ostroga został 8 października skierowany na folwark w miejscowości Zahorce Duże, gdzie trafił 10 października¹⁵. Pobyt w folwarku skończył się dla niego 2 lutego 1940 r., kiedy został przetransportowany do miejscowości Brody, w której przebywał do 16 maja. Kolejnym etapem sowieckiej niewoli był Gródek Jagielloński, w którym pracował do 31 lipca 1940 r. Następnie został przeniesiony do miejscowości Zimna Woda, gdzie przebywał do 13 marca 1941 r. Ostatni etap niewoli sowieckiej przed wybuchem wojny niemiecko-sowieckiej Lewiński spędził w Leśnej Ruskiej (od 10 maja) i w Skniłowie (do 21 czerwca)¹⁶.

Wybuch wojny niemiecko-sowieckiej diametralnie zmienił położenie Józefa Lewińskiego. Znow w celu zobrazowania emocji, jakie mogły mu towarzyszyć, służą pamiętniki żołnierzy tego okresu. Żołnierz II Korpusu Polskiego Bolesław Jan Kukielka zapisał:

Nadszedł dzień 22 czerwca 1941 roku. Była to niedziela. Do południa wszystko odbywało się normalnie. Wczesnym popołudniem sąsiadujące z nami tartaki ogłosiły syrenami alarm lotniczy. (...) Po jakimś czasie usłyszeliśmy świst (...) rozległ się huk i nastąpił ogromny wstrząs (...) to była wojna! Wojna niemiecko-sowiecka! Ogarnęła nas ogromna radość¹⁷.

W wyniku przytłaczającej przewagi wojsk niemieckich, w pierwszym etapie walk, sowiecka administracja rozpoczęła ewakuację polskich jeńców na wschód. Lewiński wymaszerował dzień po rozpoczęciu działań wojennych. Jak sam wspomniał, zmierzał przez Lwów, Złoczów, Tarnopol do Wołoczysk, skąd udał się do Winnicy, a następnie do Złotonoszy, gdzie rozpoczął podróż pociągiem. Jeden ze współtowarzyszy niedoli tak opisał trudy, jakie musieli znosić:

Najbardziej byliśmy prześladowani przez strażę NKWD, kiedy ewakuowano nas spod Tarnopola po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej. (...) Marsz odbywał się w głodzie, szliśmy po 18 godzin na dobę. W czasie marszu dużo jeńców zginęło, umierali z głodu i wycieńczenia. Tych, co nie mogli iść, bito, szczerzo psami i zmuszano do marszu. Nienawiść do nas, jeńców, była tak daleka, że nawet wody do picia nie dawano i zabroniono pić w przydrożnych kałużach. Nas jeńców w czasie tej drogi,

¹³ Relacja Rafała Zielińskiego z pobytu w obozie, <http://wolyn.republika.pl/opisy/szepetowka-kordon.html> [dostęp: 15.01.2018].

¹⁴ Więcej na ten temat: J. T. Gross, *Polish POW Camp in the Soviet-Occupied Western Ukraine*, [w:] *The Soviet Takeover of the Polish Eastern Provinces 1939-1941*, London 1994.

¹⁵ Na stronie <http://www.indeksrepresjonowanych.pl/int/wyszukiwanie/94,Wyszukiwanie.html> znajduje się informacja, jakoby Józef Lewiński w dniu 10.10. 1939 r. przebywał w obozie Równe lub Lwów [dostęp: 15.01.2018].

¹⁶ J. Lewiński, *Mały pamiętnik...*

¹⁷ B. J. Kukielka, *Życie kreślone historią*, Pruszków 1998, s. 49.

przedstawiano ludności cywilnej jako bandytów i wrogów narodu ukraińskiego i rosyjskiego (...) Po przybyciu do Złotonoszy załadowano nas do wagonów i przywieziono do Starobielska. Zakwaterowano nas w namiotach (obok cerkwi)¹⁸.

Podróż koleją, którą odbył Lewiński, biegła przez Charków do Starobielska, gdzie trafił 28 lipca 1941 r. Tam również dotarła do niego informacja o zawarciu porozumienia Sikorski-Majski, które dla niego oznaczało koniec niewoli sowieckiej. Sam Lewiński zapisał: (...) *skończyła się niewola zostaliśmy się znowu żołnierzem*¹⁹. Decyzją układu zawartego w Londynie dnia 30 lipca 1941 r. między Władysławem Sikorskim, stojącym na czele polskiego rządu, a Iwanem Majskim, pełniącym obowiązki ambasadora ZSRR w Londynie, postanowiono z Polaków, którzy znajdowali się na terenie ZSRR utworzyć Wojsko Polskie na stepowych poligonach pod Orenburgiem²⁰.

Sompoleński bohater, wspominając ten okres swojego życia pisał, że 1 sierpnia 1941 r. odbyła się przemowa, po której zgromadzeni odśpiewali *Boże coś Polskę* i *Jeszcze Polska nie zginęła*. Przed wyjazdem na miejsce formowania się Wojska Polskiego, jak wspominał Józef Lewiński, doszło do spotkania z ppłk. Kazimierzem Wiśniewskim, który przyjechał do Starobielska 24 sierpnia 1941 r. na czele komisji poborowej. W tym czasie w Starobielsku zorganizowane były trzy obozy, w których przebywało 11952 jeńców. Pierwszy transport, na miejsce formowania się polskiej armii, wyruszył 27 sierpnia 1941 r.²¹

Polskie oddziały na terenie Rosji Sowieckiej, zgodnie z ustaleniami w sztabie rosyjskim, zostały zlokalizowane w następujący sposób: sztab armii w Buzułuku, 5 dywizja piechoty w Tatiszczewie k. Saratowa, 6 dywizja piechoty w Tocku 30 km od Buzułuku, pułk zapasowy w Kołtubance k. Tocka²². Józef Lewiński został 8 września 1941 r. skierowany do Tocka²³. 14 września 1941 r. odbyła się wizytacja tworzonej przez generała Andersa armii, w czasie której, jak wspominał Józef Lewiński, miał on możliwość przyjęcia Komunii Świętej. Również w tym dniu rozpoczął służbę w 16 pułku piechoty²⁴. Spotkanie z polskimi żołnierzami zapadło na długo w pamięć generałowi Szyszko-Bohuszowi, który pisał:

Była niedziela, wojsko ustawiło się w czworoboku, w środku którego umieszczono ołtarz polowy (...) Długie i głębokie szeregi żołnierzy, odzianych w najbardziej dziwaczne stroje i czapki, w połowie bose, odprowadzały nas płonącym z radości i podniecenia wzrokiem (...) Po nabożeństwie odbyła się defilada, nie słychać było twardego, żołnierskiego kroku bosych stóp. Nie było jeszcze sztandaru i broni, lecz szli w glorii imienia żołnierza polskiego i pochylali przed dowódcą swoje serca i zapal²⁵.

¹⁸ P. Zaroń, *Armia Andersa*, Toruń 2000, s. 43.

¹⁹ J. Lewiński, *Mały pamiętnik*....

²⁰ O. Terlecki, *Polacy w kampanii włoskiej 1943-1945*, Warszawa 1971, s. 23.

²¹ P. Zaroń, *Armia*..., s. 42.

²² J. Klimkowski, *Byłem adiutantem gen. Andersa*, Warszawa 1959, s. 131.

²³ J. Lewiński, *Mały pamiętnik*....

²⁴ IPMSL, Szczegółowy przebieg służby wojskowej w Armii Polskiej w ZSRR.

²⁵ Z. Szyszko-Bohusz, *W Rosji powstaje Wojsko Polskie*, „Orzeł Biały” 1975, nr 131-132, s.15; Patrz również J. Klimkowski, *Byłem adiutantem*..., s. 201-202.

Dla Józefa Lewińskiego rozpoczął się nowy okres w jego życiu, okres formowania i walki w armii generała Władysława Andersa. W dniu 9 listopada 1941 r. Józef wyjechał do Kołtubanki (obecnie: obwód orenburski), a następnie do Buzułuku (obecnie: obwód orenburski). 15 lutego 1942 r. natomiast podążył dalej do Taszkientu, gdzie dotarł 26 lutego 1942 r. W dniu tym został przeniesiony do 25 Pułku Piechoty²⁶, a 24 marca 1942 r. popłynął statkiem w dalszą trasę.

W tym okresie doszło już do napięcia w relacjach sowiecko-polskich. W marcu 1942 r. nastąpiło ograniczenie racji żywnościowych dla Armii Polskiej (wojsko liczyło ponad 40 tysięcy żołnierzy, natomiast ilość żywności wystarczyłoby tylko dla 26 tysięcy żołnierzy wg dawnych porcji). Decyzja ta groziła kryzysem głodowym, dlatego też na przełomie marca i kwietnia doszło do pierwszej ewakuacji około 44 tysięcy osób (w tym również cywile)²⁷. Wśród tej pierwszej grupy znalazł się Józef Lewiński, który dotarł do portu Pahlavi (Iran) 5 kwietnia 1942 r. Droga polskich żołnierzy do Persji wiodła przez Krasnowodsk (obecnie Turkmenbaszy) i dalej okrętem przez Morze Kaspijskie do perskiego portu w Pahlavi²⁸. Moment wyrwania się z sowieckiego piekła opisał m.in. B.J. Kukielka:

Statek zakotwiczył na redzie. Przeładowano nas na małe stateczki i odwożono do portu. Stanięcie na nie-sowieckiej ziemi było niemałym przeżyciem. Przemaszerowaliśmy na plażę za miastem, gdzie był obóz przejściowy pod namiotami²⁹.

W Persji Lewiński przebywał do 27 maja 1942 r. Następnie do Palestyny dotarł 2 czerwca 1942 r. z Teheranu³⁰. Sam Lewiński nie umieścił w swoim pamiętniku informacji, jakie uczucia towarzyszyły mu podczas podróży po Persji. Warto w tym miejscu ponownie powrócić do pamiętników towarzyszy jego wędrówki. Marian Łoziński opisując stolicę Iranu – Teheran zapisał:

Oszołomił nas rozmachem i śmiałością oraz nowoczesnością konstrukcji, planowości, zabudowy miasta. Okazy starej ceramiki (...) to, co z podziwem oglądaliśmy w naszym kraju w muzeach – tu było przedmiotem codziennego użytku³¹.

Drogę do Palestyny Lewiński odbył transportem samochodowym, wraz z grupą około 6,5 tysiąca żołnierzy³².

W dokumentach potwierdzających odbycie badań medycznych 12 czerwca 1942 r., znajduje się opis wyglądu Józefa Lewińskiego. Był to średniego wzrostu mężczyzna mierzący 176 cm i ważący 64 kg. Włosy i brwi koloru ciemnego blond, oczy niebieskie, nos falisty, twarz owalna³³.

16 czerwca 1942 r. przeniesiony został do 3 Dywizji Strzelców Karpackich i przydzielony do 1 Oddziału Sanitarnego, gdzie dołączył do kompanii dowodzenia.

²⁶ IPMSL, Zeszyt ewidencyjny Józefa Lewińskiego.

²⁷ P. Żaroń, *Armia...*, s. 151.

²⁸ A.Olszewski, *Tropikalnym szlakiem 2 Korpusu*, Warszawa 1970, s. 17.

²⁹ B. J. Kukielka, *Życie kreślone...*, s. 90.

³⁰ IPMSL, Zeszyt ewidencyjny Józefa Lewińskiego.

³¹ M. Łoziński, *Przechodniu powiedz Polsce...*, Kraków 1972, s. 50.

³² P. Żaroń, *Armia...*, s. 169.

³³ IPMSL, Karta ewidencyjna Józefa Lewińskiego.

Organizację tej formacji rozpoczęto w maju 1942 r. w rejonie Quastina w Palestynie pod dowództwem płk. Zygmunta Łąkińskiego. Ze względu na fakt, że Lewiński należał do jednostek stanowiących służby dywizji, zapewne został włączony w etap przygotowań od 23 maja 1942 r.³⁴ W drugiej połowie 1942 r. 3 DSK została przerzuciona do Iraku. Armia Polska przebywająca w tym kraju miała za zadanie wspomóc Brytyjczyków w wypadku niemieckiej inwazji. W okresie wyczekiwania na rozkazy bojowe wyznaczono dla żołnierzy polskich zadania przeprowadzenia zmotoryzowania i mechanizacji dywizji. Tym samym konieczne stało się zapewnienie lekcji nauki jazdy 20 tysiącom kierowców³⁵. Józef Lewiński uprawnienia na prowadzenie wojskowych pojazdów mechanicznych uzyskał dnia 30 lipca 1942 r. (kurs rozpoczął się 16 czerwca). W tym samym roku 18 października udał się na trzytygodniowy kurs kierowców mechaników, z którego wrócił 5 listopada 1942 r.³⁶

Przełomem w dalszej drodze całej Armii Andersa, w tym i Lewińskiego, stało się uzgodnienie Londynu i Waszyngtonu, że jedynym terenem w Europie, gdzie można utworzyć drugi front są Włochy. Decyzja ta zapadła z początkiem 1943 r. Od tego momentu starano się zebrać wystarczającą ilość sił potrzebnych do inwazji w Afryce Północnej. Tym samym Armii Andersa nakazano zająć pozycje na obrzeżach śródziemnomorskiego teatru działań. Pierwszym przystankiem na tej drodze była Palestyna³⁷.

Wyjazd z egipskiego portu w Aleksandrii nastąpił 4 lutego 1944 r. Lewiński dotarł do portu w Taranto 8 lutego 1944 r. We Włoszech przebywał najpierw w miejscowości Isernia, potem Forlì i Bojano. Opis powrotu na europejski kontynent żołnierzy 3 Dywizji Strzelców Karpackich zawarł w swoich wspomnieniach A. Majewski:

Poszczególne oddziały po zejściu na brzeg odchodziły w głąb lądu, stosownie do wskazówek regulatorów ruchu. (...) Wyszliśmy na zniszczone nabrzeże. Płyty kamienne były w wielu miejscach powyrywane. Spomiędzy płyt wychodziły zielone kępki trawy. Ta trawa najczęściej podobała się naszym żołnierzom. (...) – Patrz, jaka ładna trawa. Taka zielona, zupełnie jak u nas. – I w głosie dawał się słyszeć lekki odcień wzruszenia. (...) Wszyscy przeżywalimy, nie mówiąc o tym głośno, ten moment lądowania, na który czekaliśmy z niecierpliwością i z utęsknieniem od dawna, jako na nowy etap naszego życia³⁸.

II Korpus Polski, walcząc w składzie 8 Armii Brytyjskiej, w czasie kampanii włoskiej otrzymał zadanie przełamanie Linii Gustawa. Zadanie do jakiego został wyznaczony Polski Korpus było pilnie śledzone przez opinię świata od początku walk na tym odcinku. Wzgórze Monte Cassino, będące symbolem tych walk, ze wzgórzami 593 i 575 stanowiły kompleks łączący się szeregiem dalszych wzgórz, przechodzących przez San Angelo, Passa Corno i Monte Cairo, na których Niemcy rozbudowali swój system obronny jeszcze w 1943 r. Umocnienia te zamykały aliantom drogę na Rzym³⁹.

³⁴ P. Żaron, *Armia...*, s. 171.

³⁵ N. Davies, *Szlak Nadziei. Armia Andersa. Marsz przez trzy kontynenty*, Warszawa 2015, s. 240-241.

³⁶ IPMSL, Zeszyt ewidencyjny Józefa Lewińskiego.

³⁷ N. Davies, *Szlak Nadziei...*, s. 343-344.

³⁸ A. Majewski, *Wojna, ludzie i medycyna*, Lublin 1972, T.1, s. 230.

³⁹ *Dzieje oręża polskiego na tablicach grobu Nieznanego Żołnierza zapisane*, red. W. J. Wysocki, Warszawa 2000, s. 334.

Przez cały kwiecień 1944 r. trwały przygotowania do rozpoczęcia kolejnego starcia o masyw Monte Cassino. W II Korpusie Polskim piechota przeszła dodatkowe szkolenie w walce górskiej i szturmowej. W ostatniej dekadzie kwietnia polskie bataliony zlizowały na pozycjach bataliony angielskie. Od dnia 28 kwietnia dowództwo Korpusu Polskiego przejęło dowodzenie odcinkiem⁴⁰.

Na podstawie informacji rodzinnych wiadomo, że Józef Lewiński zginął 7 maja 1944 r. w trakcie dowożenia amunicji na linię frontu najeżdżając na minę. Zmarł w szpitalu⁴¹. Materiały wojskowe informują natomiast, że śmierć miała związek przyczynowy ze służbą wojskową. W zeszycie ewidencyjnym sompoleńskiego żołnierza podana została informacja, że: „Zmarł nagle wśród objawów duszniczy bolesnej na G.P.O. 1 Komp. Sanit. 3DSK⁴²”. W metryce zgonu, wystawionej 10 maja 1944 r. przez ks. Józefa Jońcę, potwierdzono miejsce śmierci w G.P.O. (Główny Punkt Opatrunkowy) 1 Komp., informując, że ranny opatrzony został sakramentami⁴³. Wersję rodzinną o śmierci w czasie transportu amunicji potwierdza informacja, że w karcie imiennej w rubryce „specjalność wojskowa” znajduje się informacja, że sompoleński bohater był kierowcą samochodowym⁴⁴. Mogłoby to wskazywać, że ranny został w czasie wykonywania służby wojskowej, przewożąc materiały związane ze zbliżającym się natarciem (amunicja, środki medyczne). W wyniku jednak powikłań duszniczy bolesnej zmarł w G.P.O. Pochowany został 9 maja 1944 roku na wojskowym cmentarzu brytyjskim w San. Isernia (rząd E, pozycja 11). Jego chrześcijański pochówek przeprowadził ksiądz Rafał Grzondziel⁴⁵. Po walkach ciało zostało przeniesione na polski cmentarz pod Monte Cassino (lokalizacja: 2-B-9)⁴⁶.

Za swoją służbę Lewiński został odznaczony medalami: 1939/45 Star, Italy Star, Defence Medal, War Medal 1939/45⁴⁷. Pośmiertnie przyznano mu także Krzyż Pamiątkowy Monte Cassino i Pamiątkową Odznakę 3 Dywizji Strzelców Karpackich⁴⁸.

Podczas służby Lewińskiego, nałożono na niego karę jednego dnia aresztu za niewypuszczenie wody z bloku cylindrowego. Odbycie kary zostało jednak zawieszono na okres dwóch miesięcy⁴⁹. Dowódca jednostki, w której służył Józef, trzykrotnie wydawał o nim opinię, zachowaną w jego zeszycie ewidencyjnym. Podkreślił wysoki poziom wyszkolenia żołnierza, dyscyplinę, rozwiniętą lojalność służbową, pracowitość, koleżeństwo i pogodę ducha⁵⁰.

Sompolno, będące małą miejscowością w obecnym powiecie konińskim, w okresie wielkiego wyzwania, jakie dla narodu polskiego stanowiła II wojna światowa, złożyło na ołtarzu Ojczyzny największy dar, jaki mogło złożyć dla Polski – dar życia swoich mieszkańców. Jednym z nich był Józef Lewiński, którego pamięć wiecznie żywa

⁴⁰ O. Terlecki, *Polacy w kampanii włoskiej 1943-1945*, Warszawa 1971, s. 57.

⁴¹ Relacja Waldemara Lewińskiego.

⁴² IPMSL, Zeszyt ewidencyjny Józefa Lewińskiego.

⁴³ IPMSL, Metryka zgonu Józefa Lewińskiego.

⁴⁴ IPMSL, Karta imienna Józefa Lewińskiego.

⁴⁵ IPMSL, Metryka zgonu Józefa Lewińskiego

⁴⁶ <http://polskiecmentarzewewloszech.eu/en/pochowani-na-monte-cassino/cart/494/jozef-lewinski.html> [dostęp: 15.01.2018 r.].

⁴⁷ IPMSL, J. Lewiński, Awans 28 kwietnia 1953 r.

⁴⁸ Zbiory rodzinne Waldemara Lewińskiego.

⁴⁹ IPMSL, Zeszyt ewidencyjny Józefa Lewińskiego.

⁵⁰ IPMSL, Opinia dowódcy pododdziału, Zeszyt ewidencyjny Józefa Lewińskiego.

w rodzinie poległego, stanowić powinna wzór dla młodego pokolenia Polaków skorych swoim życiem odzwierciedlać wartości, dla jakich gotów był zginąć sompoleński bohater⁵¹.

JÓZEF LEWIŃSKI (1906-1944) – BOHATERSKI ŻOŁNIERZ, UCZESTNIK BITWY O MONTE CASSINO

Słowa kluczowe: Józef Lewiński, Sompolno, Monte Cassino, 3 Dywizja Strzelców Karpackich, II Korpus Polski.

Artykuł ma na celu przybliżyć losy mieszkańca gminy Sompolno, który swój szlak bojowy rozpoczął w czasie kampanii polskiej w 1939 roku i wraz z II Korpusem Polskim brał udział w działaniach we Włoszech, gdzie zginął pod Monte Cassino.

JÓZEF LEWIŃSKI (1906-1944) – HEROIC SOLDIER, PARTICIPANT OF THE BATTLE OF MONTE CASSINO

Keywords: Józef Lewiński, Sompolno, Monte Cassino, 3rd Division of Carpathian Riflemen, Second Polish Corps.

The article aims to introduce the fate of the inhabitant of Sompolno commune, who started its combat trail during the Polish campaign in 1939 and together with the Second Polish Corps took part in operations in Italy, where he died at Monte Cassino.

⁵¹ Autorzy tekstu pragną podziękować p. W. Lewińskiemu, który zgodził się udostępnić materiały o swoim ojcu. Podziękowania kierujemy również w stronę p. Ewy Malec, która gotowa była wesprzeć tę inicjatywę.

Bibliografia:

Źródła:

Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie
Dokumenty Wojskowe Józefa Lewińskiego
Archiwum Akt Nowych,
Depozyt po Józefie Lewińskim
Prywatne zbiory Waldemara Lewińskiego
J. Lewiński, *Mały pamiętnik*

Opracowania:

Czubiński A. (1989), J. Topolski, *Historia Polski*, Warszawa.
Davies N. (2015), *Szlak Nadziei. Armia Andersa. Marsz przez trzy kontynenty*, Warszawa.
Dębiński J. (2011), Życie społeczno-polityczne mieszkańców Sompolna w ciągu wieków, [w:] *Parafia św. Marii Magdaleny w Sompolnie na tle historycznym*, red. W. Krzywański, K. Rulka, Włocławek.
Dzieje oręża polskiego na tablicach grobu Nieznanego Żołnierza zapisane (2000), red. W. J. Wysocki, Warszawa.
Gross J. T. (1994), *Polish POW Camp in the Soviet-Occupied Western Ukraine*, [w:] *The Soviet Takeover of the Polish Eastern Provinces 1939-1941*, London.
Grzelak C., Stańczyk H. (2005), *Kampania Polska 1939 roku*, Warszawa.
Iwanowski W. (1961), *Wysilek zbrojny narodu polskiego w czasie II wojny światowej. Kampania wrześniowa 1939*, Warszawa.
Klimkowski J. (1959), *Byłem adiutantem gen. Andersa*, Warszawa.
Kukielka B. J. (1998), *Życie kreślone historią*, Pruszków.
Łoziński M. (1972), *Przechodniu powiedz Polsce...*, Kraków.
Majewski A. (1972), *Wojna, ludzie i medycyna*, T.1, Lublin.
Olszewski A. (1970), *Tropikalnym szlakiem 2 Korpusu*, Warszawa.
Szyszko-Bohusz Z. (1975), *W Rosji powstaje Wojsko Polskie*, „Orzeł Biały”, nr 131-132.
Terlecki O. (1971), *Polacy w kampanii włoskiej 1943-1945*, Warszawa.
Terlecki O. (1971), *Polacy w kampanii włoskiej 1943-1945*, Warszawa.
Zaroń P. (2000), *Armia Andersa*, Toruń.

Strony internetowe:

<http://polskiecmentarzewewloszech.eu/en/pochowani-na-monte-cassino/cart/494/jozef-lewinski.html> [dostęp: 15.01.2018 r.].
<http://www.indeksrepresjonowanych.pl/int/wyszukiwanie/94> [dostęp: 15.01.2018]
<http://naszdziennik.pl/mysl/77462,jezdzielcem-z-rozkazami.html?d=1> [dostęp: 15.01.2018].
<http://wolyn.republika.pl/opisy/szepetowka-kordon.html> [dostęp: 15.01.2018].
<http://wceo.com.pl/badania/2013-12-18-13-51-08/127-metryki-pulkow-piechoty-wp-ii-rp/214-4-pulk-piechoty-legionow.html> [aktualizacja 15.01.2018 r.]